

Fotogeschiedenis ligt op de kast

Collectie Huis Doorn

Andrea Bosman en Cécile van der Harten

Het is een klassiek verhaal; binnen een museale of wetenschappelijke collectie wordt een unieke verzameling foto's ontdekt. Foto's die, opgeborgen op tochtige zolders en in vochtige kelders, in dozen, laden en kasten, een veronachtzaamd leven leidden. Dat is ook het verhaal van de fotocollectie van Huis Doorn, waar de laatste Duitse keizer Wilhelm II van 1919 tot zijn dood in 1941 leefde.

Nog maar enkele weken geleden werden er in een wc-kast in het Poortgebouw van Huis Doorn nog een stuk of tien grote, opgerolde foto's ontdekt. De vrijwilligsters Liesbeth Ruitenbergh en Mieke van den Brandt, die zich sinds enkele jaren intensief met de fotocollectie bezighouden, lijken zich over een dergelijke vondst nauwelijks meer te verbazen. In hun werkkamer in het Poortgebouw, waar ze enkele dagen per week doorbrengen om de collectie in de computer in te voeren, klimt Van den Brandt op een stoel om een van de foto's van een kast te pakken. Ze rolt een prachtig ingekleurd portret uit van Hermine, de tweede vrouw van Wilhelm II, daterend uit de jaren twintig. Het is een zogenaamde gelatinezilverdruk op posterformaat, die in de loop der jaren zwaar beschadigd is. Voorlopig blijft Hermine op de stellingkast geparkeerd: geld voor restauratie is er niet.

Kunsthistorica Liesbeth Ruitenbergh kreeg in 1996 van directeur-conservator Dick Verroen het verzoek te bekijken wat er zoal aan fotografie in huis was, afgezien van de vele portretten aan de wanden op de secretaires en bureaus en in de vitrinekastjes van Huis Doorn. Dat bleek slechts een fractie van de privé-collectie van de keizer, die hij in een van zijn vijftig treinwagons vullende inboedel naar Nederland had meegenomen, en die in de loop der jaren door het hele huis verspreid was geraakt. Samen met Mieke van den Brandt begon Ruitenbergh aan een inventarisatie, waarvan het eind nog lang niet in zicht is. Bestond aanvankelijk het vermoeden dat het om ongeveer 3000 foto's zou gaan, uiteindelijk tel-

den zij er zo'n 12 000.

Ruitenbergh en Van den Brandt besloten dat ze voor een grondige inventarisatie meer technische kennis nodig hadden. Tijdens een cursus fotodeterminering in het Rijksmuseum onder leiding van Mattie Boom, conservator fotografie, kwamen ze voor het eerst in aanraking met daguerreotypieën, de vroegste vorm van fotografie. De vrouwen attendeerden Boom op vergelijkbare foto's in het archief van Huis Doorn. Hierop toog Boom samen met Hans de Herder van het Nationaal Fotorestauratie Atelier naar Doorn om een rapport op te stellen over de conditie van de fotocollectie. Ze waren totaal niet voorbereid op wat ze te zien kregen: twee uiterst zeldzame vergulde daguerreotypieën. Het bestaan van dergelijke platen was alleen bekend uit literatuur; iedereen ging ervan uit dat alle voorbeelden verloren waren gegaan. „De Amerikaanse specialiste op dit gebied, Susan Barger, wilde het eerst niet geloven”, vertelt Ruitenbergh. „Pas toen Hans de Herder haar opnames van de twee portretten liet zien, liet ze haar twijfel varen.”

De daguerreotypie werd in 1839 gepatenteerd in Parijs door de Fransman Daguerre. Het beeld wordt vastgelegd op een gepolijste en verzilverde koperplaat, die wordt ontwikkeld in kwikdamp en afgedekt met een glasplaat. De twee vergulde daguerreotypieën in Huis Doorn tonen portretten van prins Friedrich Wilhelm van Pruisen (1831-1888) en zijn zusje Luise (1838-1923), die rond 1845 gemaakt zijn. De prinselijke kinderen hadden waarschijnlijk een hoofd- en rugsteuntje, dat hen door de lange belichtingstijd van de foto heen hielp. Het is niet bekend wie de foto's gemaakt heeft. Gedacht wordt aan de Berlijnse fotograaf Philipp Graff, waarvan bekend is dat hij zijn daguerreotypieën voorzag van een extra vernislaagje, de zogenaamde *Graffsche Mischung*.

De twee daguerreotypieën bleken niet de enige juweeltjes in de collectie. Bijna alle fototechnieken en verschillende fotomechanische procédés die vanaf 1845 in zwang waren, zijn in de collectie vertegenwoordigd. Zo bevat de Doornse collectie een groot aantal zoutdrukken, de eerste afdrukken op papier. Er zijn achttien zoutdrukken van uitzonderlijke kwaliteit uit 1854, van de hand van de Roemeen Szathmari.

Wilhelm II

Het zijn afbeeldingen van de kerk in Curtea de Arges, die Wilhelm waarschijnlijk gekregen heeft toen hij het Roemeense dorpje bezocht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een aandoenlijk huwelijksportretje van de ouders van Wilhelm II, Friedrich Wilhelm, de latere Friedrich III en Victoria, de *princess Royal* van Engeland, is een ander prachtig voorbeeld van deze techniek. De foto is gemaakt in 1858 tijdens hun huwelijksreis op Windsor Castle, door hof-fotograaf William Bambridge. Er zijn meerdere exemplaren van dit portret, maar de Doornse is voorzien van een handgeschreven opdracht.

De albuminefoto verdrong eind jaren vijftig het gebruik van de kwetsbare en snel aan kwaliteit verliezende zoutdruk. Voor het eerst kon fotopapier kant-en-klaar in winkels gekocht worden. Het afdruppapier werd bestreken met een mengsel van keuzenzout en eiwit. Hierdoor ontstond een emulsielaag waarbij het beeld niet in het papier, zo-

als bij de zoutdruk, maar op het papier kwam te liggen, wat de afdruk haarscherp maakte. De albumine maakte de fotografie immens populair. In heel Europa steeg de productie van eieren explosief en kon men de vraag naar het nieuwe fotopapier nauwelijks aan!

Voorzichtig legt Ruitenbergh een piepklein envelopje op tafel dat ze zorgvuldig uitvouwt. In de beschutting van het witte papier ligt een beeldschoon albumineportretje van de oudste zoon van koningin Victoria, kroonprins Albert Edward. Het is de enige foto in de collectie die – kosteloos – gerestaureerd is door Hans de Herder. Het portret maakt deel uit van een serie van acht kleine albuminefoto's van Koningin Victoria en Prins Albert, de moeder van Victoria en de zes koninklijke kinderen, waaronder prinses Victoria. Ze hebben allen speciaal voor deze gelegenheid geposeerd in 1859, voor de bekende hof-fotograaf J.J.M. Mayall, op het terras van de buitenplaats Osborne op het

eiland Wright. De foto's, waarvan sommige letterlijk in snippers uit elkaar vallen, zaten oorspronkelijk in een uitklapbaar gedecoreerd lijstje, dat zeker tot de permanente bagage van de moeder van Wilhelm, Victoria, heeft behoord.

Het zijn niet alleen de 'juweeltjes' die de collectie van Huis Doorn bijzonder maken. De foto's zijn een unieke weerslag van een rijk, machtig, maar ook geïsoleerd, autistisch te noemen keizerlijk bestaan. Het gebroken bestaan van de ontroonde Wilhelm weerspiegelt zich in de collectie. Liesbeth Ruitenbergh: „Vóór 1918 geven de foto's hoofdzakelijk een beeld van het officiële leven van de keizer en zijn familie, van parades, van jachtpartijen, van officiële bezoeken. Daarna zijn het voornamelijk privé-foto's, van een officieel leven is geen sprake meer.”

En dan zijn er natuurlijk uit alle periodes de portretten van Wilhelm zelf. Ruitenbergh: „Wilhelm van links, van rechts, van onder, van boven: de keizer liet zichzelf steeds weer fotograferen – en schilderen, trouwens – op dezelfde, officiële manier. Het was een heel ijdele man. Ook toen hij hier al woonde en al lang afstand van de troon had gedaan liet hij zich nog in vol ornaat als keizer vereeuwigen. Zijn aanspraak op de keizerstroon had hij niet opgegeven.”

Wilhelm had minstens twintig hof-fotografen tot zijn beschikking, waarvan de opvallendste Ottomar Anschütz was, bekend vanwege zijn experimenten met bewegende beelden. Dat hij ook voor de keizer fotografeerde was opnieuw een verrassende ontdekking. Anschütz volgde de keizer op vakanties in zijn buitenverblijf Achilleion op Korfoe en fotografeerde onder andere de viering van het tweehonderdjarige bestaan van het Pruisische koningshuis.

Anschütz maakte in 1914 op Korfoe een serie autochromen van de plaatselijke bevolking. De autochromen is de voorloper van de kleurendia, die in 1907 op de markt werd gebracht door de gebroeders Lumière. Huis Doorn bezit 240 exemplaren van deze relatief zeldzame platen, die bekeken kunnen worden in speciaal daarvoor ontworpen kastjes.

Bij het doorbladeren van enkele van de albums komt andermaal de vraag op hoe het leven in Doorn moet zijn geweest voor een man die gewend was als

absolute vorst bijna permanent door Europa te reizen? Hij moest hier toestemming vragen als hij Doorn maar even wilde verlaten en is tot zijn dood in 1941 de grens niet meer over geweest.

Curieuzer zijn de 23 smoezelige, grijze ordners met zo'n tweeduizend losse foto's uit de Eerste Wereldoorlog die Wilhelm door legerfotografen liet maken. Vertrouwd als wij zijn geraakt met directe, vaak gruwelijke oorlogsverslaggeving, lijkt er vanuit keizerlijk perspectief sprake van een oorlog zonder doden en gewonden, zonder het massale sterven in de beruchte loopgraven. Het is een aangeharkte, geësceneerde werkelijkheid waarmee Wilhelm zich wilde omringen. Ruitenbergh: „We zien hoe de keizer op veilige afstand van de echte gevechten van het oost-naar het westfront trekt, loopgraven inspecteert, ergens gemoedelijk zit te picknicken. De vraag is vooral voor wie deze foto's gemaakt zijn; voor hemzelf, voor het publiek? Dat is absoluut niet duidelijk. We zijn bezig met een subsidieaanvraag voor onderzoek, restauratie, conservering en ontsluiting van dit deel van de collectie.”

Als het gaat om subsidie heeft Doorn weinig geluk. Pogingen om in het kader van het Deltaplan voor Cultuurbehoud geld te krijgen voor de collectie, zijn mislukt. Ook de Mondriaanstichting wees een subsidieaanvraag af. Volgens Ruitenbergh ligt de prioriteit van subsidiegevers bij 'Nederlandse' collecties. „Afgezien van de inventarisatie hebben we nog niets voor het behoud van de collectie kunnen doen. De staat van een groot deel van de foto's is ronduit treurig. Brandveilig is het in deze ruimtes ook absoluut niet, alleen de twee gouden daguerreotypieën liggen in een kluis.”

De dreigende sluiting van Huis Doorn maakt de kans op een spoedige verbetering niet groter. 'Op den duur afstoten', was het oordeel van staatssecretaris Van der Ploeg. Dat de Duitse ambassadeur zich liet ontvallen dat openhouden van het Huis Doorn geen probleem zou zijn, is niet helemaal geruststellend. Ruitenbergh: „Je weet niet wat de consequenties zijn als het in andere handen zou vallen. Bovendien vind ik het ongepast: Nederland moest en zou dit bezit na de oorlog confisqueren, dan moet je ook de verantwoordelijkheid dragen.”